

**MIASTO TKACZY W ZGIERZU.
PARK KULTUROWY JAKO INSTRUMENT OCHRONY
I REWITALIZACJI KRAJOBRAZU KULTUROWEGO***

1. Dom przy ul. Narutowicza 4, sierpień 2009 r. Wszystkie fot. J. Sakowicz.
1. House in 4 Narutowicza Street, August 2009. All photos: J. Sakowicz.

**Park kulturowy w systemie ochrony
dziedzictwa kulturowego**

Institucja parku kulturowego jako jeden z instrumentów ochrony zabytków funkcjonuje w polskim systemie prawnym na mocy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami od ponad sześciu lat¹. Park kulturowy jest formą obszarowej ochrony zabytków, definiowanych przez

ustawę szeroko, tzn. jako nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Przedmiotem ochrony w wypadku parku kulturowego jest krajobraz kulturowy, czyli przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku

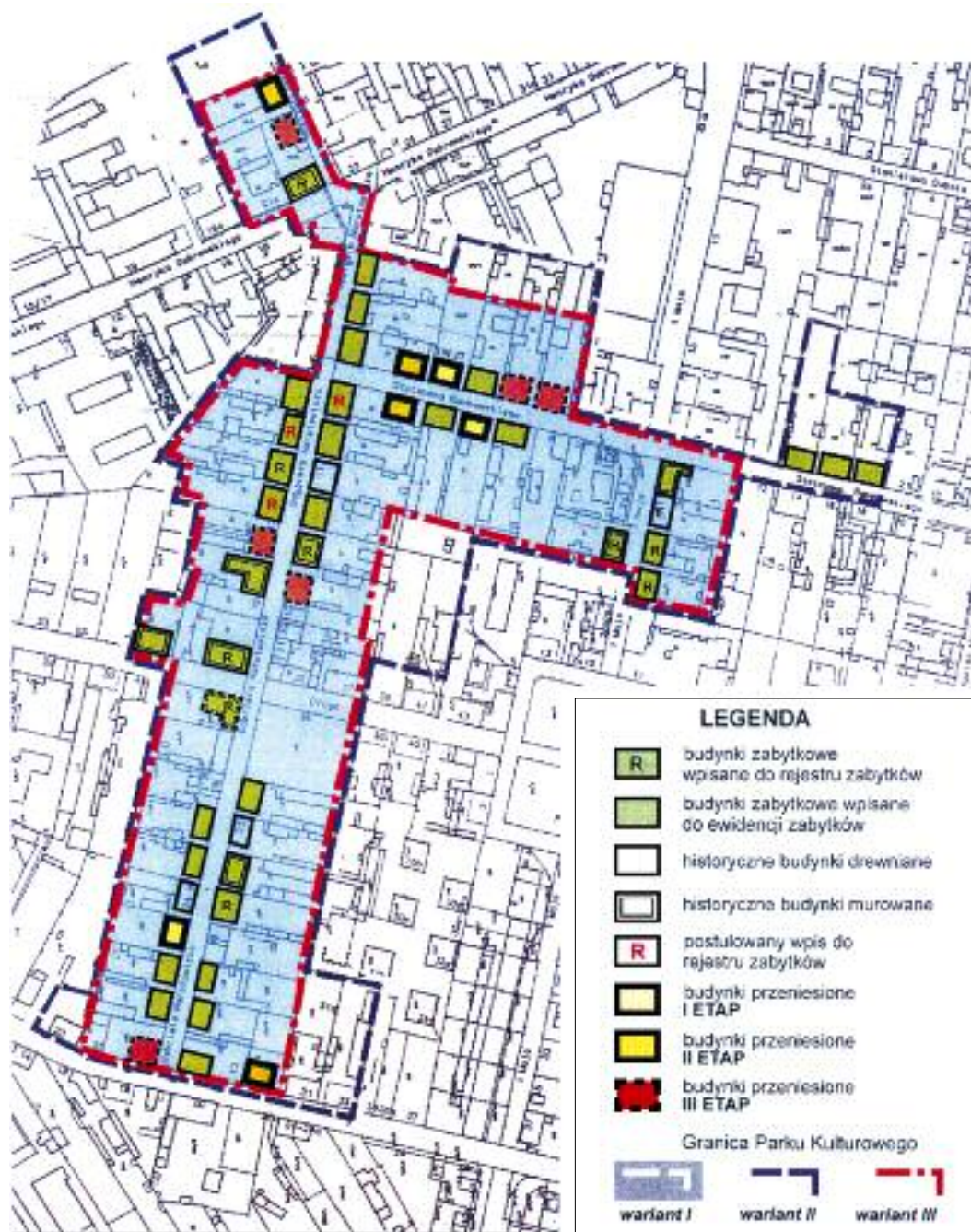
działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze². Zadaniem tej instytucji jest ochrona krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej³. Taka forma interwencji prawnej została wprowadzona jako narzędzie ochrony historycznie nawarstwionego, poniekąd „modelowego” krajobrazu, nie będącego w stanie w świecie, w którym przebiegają określone procesy, utrzymać się i pozostać w równowadze. Zagrożeniem dla krajobrazu kultu-

rowego jest zarówno presja cywilizacyjna przejawiająca się w działaniach człowieka, jak i niekontrolowana ekspansja przyrody. Zadaniem modelowego parku kulturowego winna być zatem ochrona wspólnego dzieła człowieka i natury w celu zachowania go dla lokalnej, jak i ponadlokalnej społeczności.

Instytucja parku kulturowego – jako element systemu ochrony dziedzictwa kulturowego – ściśle wiąże się z problematyką planowania i zagospodarowania przestrzennego. Dla obszarów parku kulturowego należy bowiem obowiązkowo, w terminie trzech miesięcy od chwili utworzenia parku, rozpocząć

2. Granice parku kulturowego Miasto Tkaaczy w Zgierzu, załącznik graficzny do uchwały nr XV/142/03 Rady Miasta Zgierza z dnia 30 grudnia 2003 r.

2. Limits of the Weavers' Town culture park in Zgierz, graphic appendix to resolution no. XV/142/03 of the Town Council of Zgierz of 30 December 2003.

procedurę planistyczną zmierzającą do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, który z racji charakteru objętego nim terenu będzie miał cechy planu ochronnego⁴.

Problem istnienia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, jako jednego z instrumentów ochrony obszarów o znacznych walorach krajobrazu kulturowego przed „dzikim zagospodarowaniem”, nabral szczególnej ostrości w związku z regulacjami przejściowymi zawartymi w Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. W myśl tych przepisów obowiązujące w dniu wejścia w życie ustawy (11 lipca 2003 r.) miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego uchwalone przed dniem 1 stycznia 1995 r. zachowały moc do czasu uchwalenia nowych planów, jednak nie dłużej niż do dnia 31 grudnia 2003 r., w którym to dniu wygasły. Od tej chwili do czasu uchwalenia nowego planu zabudowa terenów nie posiadających planów opiera się na decyzjach o warunkach zabudowy, wydawanych w oparciu o czysto formalne kryteria, w głównej zaś mierze zgodnie z zasadą podobieństwa do zabudowy znajdującej się w bezpośrednim sąsiedztwie planowanej inwestycji. Jest to prosta konsekwencja regulacji ustawowej, zgodnie z którą zmiana zagospodarowania terenu w przypadku braku planu miejscowego, polegająca na budowie obiektu budowlanego lub wykonaniu innych robót budowlanych oraz taka zmiana, która nie wymaga pozwolenia na budowę (z wyjątkiem zmiany tymczasowej, jednorazowej, trwającej do roku), a także zmiana sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części, wymaga ustalenia w drodze decyzji o warunkach zabudowy. W efekcie znaczny obszar w niedługim czasie może zostać zagospodarowany w sposób sprzeczny z wymogami ochrony zastanego krajobrazu, niejako „metodą pelzającą”.

Próbą przeciwdziałania negatywnym skutkom braku unormowań planistycznych dla wartościowych kulturowo obszarów jest m.in. nałożony na władze lokalne wspomniany wyżej obowiązek sporządzenia dla obszarów, na których utworzono park kulturowy miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Według danych zgromadzonych przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków na dzień 15 listopada 2009 r. w Polsce istnieje 25 parków kulturowych⁵. Jednym z nich, legitymującym się długą – jak na tak młodą formę ochrony – historią, jest park kulturowy Miasto Tkaczy w Zgierzu, utworzony pod koniec 2003 r.

Charakterystyka krajobrazu kulturowego Zgierza

Historia Zgierza – jednej z najstarszych miejscowości w województwie łódzkim – sięga XIII w., jednak czasy najbardziej intensywnego rozwoju tego miasta jako osady wytwórców sukna przypadają na 1. poł. XIX w. W tym okresie Zgierz wyprzedził w dziedzinie produkcji włókienniczej późniejszą potęgę – Łódź.

Do początków XIX w. zabudowa Zgierza (Stare Miasto) miała charakter całkowicie nieuporządkowany, z siatką ulic o nieregularnym przebiegu i różnej szerokości, z czworobocznym placem centralnym, z którego wybiegały trakty publiczne. Rozwój nowoczesnego Zgierza przypada na okres Królestwa Polskiego, kiedy to w trosce o wspieranie rodzimego przemysłu, z inicjatywy m.in. Stanisława Staszica i Ksawerego Druckiego-Lubeckiego, namiestnik generał Józef Zajączek w 1816 r. umożliwił zagranicznym rzemieślnikom i rolnikom osadnictwo na obszarze Królestwa na preferencyjnych zasadach, zwalniając ich m.in. od służby wojskowej, zapewniając zwolnienia celne na przywożony dobytek oraz udzielając okresowych ulg w ponoszonych ciężarach publicznych. Polityka ta przyczyniła się do napływu do Zgierza sukienników z Wielkopolski, Prus oraz Saksonii. Kolejnym elementem polityki zmierzającej do rozwoju ośrodków włókienniczych w Kongresówce było wyznaczenie dekretem rządowym z 1820 r. miast, które miały zostać przekształcone w osady dla sukienników, a wśród których znalazł się także Zgierz. Zasady osiedlania się na terenie miasta kolejnych 300 sukienników-przedsiębiorców unormowane zostały w tzw. Umowie Zgierskiej, zawartej 30 marca 1821 r. pomiędzy komisarzem Wydziału Administracyjnego Komisji Województwa Mazowieckiego a przedstawicielami przybywających do Zgierza sukienników i kupców.

Postanowienia Umowy Zgierskiej miały fundamentalne znaczenie dla ukształtowania przestrzeni miasta w XIX w. Rzemieślnicy wypełniali protokół deklaracyjny, w którym każdy z nich zobowiązywał się do osiedlenia w mieście i prowadzenia działalności w formie warsztatu sukienniczego („fabryki”) oraz wybudowania na przekazanej przez władze parceli drewnianego domu na podmurówce, krytego dachówką. Dopiero po spełnieniu powyższych warunków osadnik miał możliwość zakupu przekazanej działki. Powstała w ten sposób osada otrzymała nazwę Osady Fabrycznej, Nowej Osady lub

3. Dom przy ul. Narutowicza 5, róg ul. Rembowskiego, sierpień 2009 r.
3. House in 5 Narutowicza Street, corner of Rembowskiego Street, August 2009.

Nowego Miasta. Jej plan oparty został na symetrycznej ukształtowanej siatce ulic, której osią stała się ulica Długa, łącząca rynki Starego i Nowego Miasta. Ten ostatni – centrum Nowej Osady – wytyczony na planie kwadratu o wymiarach 100x100 m, znajdował się na przecięciu dwóch ulic: Długiej i Wysokiej, do których równolegle lub prostopadłe poprowadzono pozostałe ulice (z dwoma wyjątkami). Tak racjonalnie zaplanowana dzielnica drewnianych domów i warsztatów sukienników stała się przykładem dla innych ośrodków włókiennictwa w okręgu łódzkim.

Ukształtowany w Zgierzu model domu tkacza to parterowy budynek, dwu- lub trzytraktowy, z wejściem na osi ściany frontowej, flankowanym parą kolumniek z rzeźbionymi głowicami, pokryty dwuspadowym lub naczółkowym dachem. Poddasze budynku miało charakter użytkowy, zaś warsztat tkacki umieszczony był na parterze. Do końca XIX w. w Zgierzu wzniesiono ok. 200 takich budynków⁶,

z czasem coraz bardziej odbiegających od wzoru zadekretowanego na mocy Umowy Zgierskiej.

Na przestrzeni lat, wraz z mechanizacją produkcji i odchodzeniem od tradycyjnych metod wytwarzania tkanin, drewniane budynki traciły swą pierwotną funkcję, stając się z czasem budynkami komunalnymi, z wszystkimi tego negatywnymi konsekwencjami. Podlegały one postępującej destrukcji oraz adaptacjom na potrzeby aktualnych lokatorów – kolejnym podziałom wewnętrznym, wymianie oraz uzupełnieniom pokryć dachowych, wymianie okien i drzwi oraz innym przemianom zacierającym ich pierwotny charakter. Dodatkowo, z racji pozbawienia budynków prywatnych właścicieli i braku należytej troski ze strony władz, tradycyjna drewniana zabudowa Nowej Osady stopniowo ulegała zmniejszeniu: w 1945 r. istniało ok. 150 domów tkaczy, w 1989 r. pozostało ich ok. 80, a w chwili tworzenia parku kulturowego – 45, z czego kilkanaście w krytycznym

4. Ulica Narutowicza, widok od strony ul. Rembowskiego, sierpień 2009 r.

4. House in Narutowicza Street, view from Rembowskiego Street, August 2009.

stanie technicznym⁷. Budynki te nie były poddawane remontom, a wobec wygaśnięcia z początkiem 2004 r. dotychczasowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego realna stała się groźba całkowitego ich zniszczenia. Wobec zaistniałego stanu faktycznego, biorąc pod uwagę wszelkie okoliczności prawne, władze miasta Zgierz, po konsultacjach z Łódzkim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, podjęły decyzję o wprowadzeniu nowej obszarowej formy ochrony istniejącej jeszcze zwartej zabudowy drewnianej.

Utworzenie parku kulturowego jako próba ochrony dziedzictwa kulturowego

Park kulturowy Miasto Tkaczy powołany został uchwałą nr XV/142/03 Rady Miasta Zgierz z dnia 30 grudnia 2003 r. Ochroną objęto zabytkową zabudowę i układ przestrzenny ulic Narutowicza

i Rembowskiego. W konsekwencji w granicach parku znalazł się obszar Nowego Miasta z lat 30. XIX w. z ulicami: Gabriela Narutowicza (d. Szczęśliwą), Szczepana Rembowskiego (d. Średnią), 1 Maja (d. Wysoką), Długą, 3 Maja (d. Strykowską), Henryka Dąbrowskiego (d. Zegrzyńską) i Norberta Barlickiego (d. Wodną). Na terenie tym znajduje się znaczna część istniejących drewnianych domów z XIX w. oraz kilka interesujących budynków murowanych, natomiast budynki powstałe po roku 1945 stanowią niewielki fragment zabudowy. Zgodnie z intencją twórców parku mają tu być przenoszone drewniane budynki z innych części Zgierza. Własnością miasta jest 70 proc. nieruchomości, Skarbu Państwa – 5 proc., zaś 25 proc. stanowi własność prywatną. Tak ukształtowana struktura własności z pewnością ułatwia działania na rzecz realizacji celów parku kulturowego, minimalizując konflikty pomiędzy jego organizatorami a kierującymi się własnymi interesami prywatnymi właścicielami.

5. Ulica Narutowicza, widok od strony ul. Rembowskiego, po prawej stronie w głębi widoczny złożony po pracach konserwatorskich dom tkacza przy ul. Narutowicza 6, luty 2010 r.

5. House in Narutowicza Street, view from Rembowskiego Street, to the right, in the background: a visible weaver's house in 6 Narutowicza Street after conservation, February 2010.

Podstawowym celem parku kulturowego Miasto Tkaczy jest ochrona związanego z historią XIX-wiecznej osady sukienników dziedzictwa kulturowego – zabytkowej architektury drewnianej oraz tradycyjnego układu miejskiego. Cel ten w intencji twórców parku nie może jednak przesłonić wymogów współczesnego świata, zatem od razu na wstępie odrzucony został pomysł stworzenia w tym miejscu skansenu drewnianych budynków. Zamiarem władz miasta jest stworzenie, w oparciu o fundusze pozyskane z Unii Europejskiej oraz z innych zewnętrznych źródeł, nowego i atrakcyjnego produktu turystycznego, który w dłuższej perspektywie przyczyni się do odwrócenia niekorzystnego trendu rozwoju Zgierza i w efekcie skieruje inwestycje do centrum miasta.

Utworzenie parku kulturowego w Zgierzu stanowi element szerszego Lokalnego Programu Rewitalizacji centrum Zgierza, powiązanego z ubie-

ganiem się o „fundusze norweskie”, które pozwolą zrealizować ambitny program gruntownego odnowienia zaniedbanych fragmentów historycznego centrum miasta. Lokalny Program Rewitalizacji centrum Zgierza został przyjęty uchwałą nr XXVI/245/04 Rady Miasta Zgierza z dnia 28 października 2004 r. Jego nadrzędnym celem jest „kompleksowa sanacja przestrzenna, gospodarcza, a nade wszystko społeczna historycznego centrum Zgierza”⁸. Wśród strategicznych celów procesu rewitalizacji wskazano „zachowanie dziedzictwa kulturowego Zgierza, w tym unikatowego w skali Europy zespołu drewnianych domów rękodzielniczych z początków XIX wieku” oraz „wypromowanie historycznej dzielnicy jako produktu turystycznego”⁹. Obszar objęty rewitalizacją znacznie przekracza granice parku kulturowego i obejmuje również zespół Starego Miasta, rejon ulicy Długiej na Nowym Mieście oraz tereny otaczające historyczne dzielnice. Program dotyczy

okresu piętnastoletniego, ze szczegółowym planem działania na lata 2005-2014. Za podstawowe problemy uznano nie tylko daleko posuniętą degradację infrastruktury budowlanej i brak infrastruktury technicznej, ale także negatywne zjawiska społeczne – wysoki stopień bezrobocia, patologie społeczne, pauperyzację i przestępczość, będące wynikiem wieloletnich zaniechań inwestycyjnych w tej najważniejszej dla miejskiej tożsamości okolicy. Do szczególnie istotnych obszarów objętych programem zaliczono historyczne centrum Zgierza, w tym park kulturowy Miasto Tkaczy z rynkiem (obecnie plac Jana Kilińskiego) oraz przyległą zabudowę. Działania naprawcze i rewitalizacyjne miały być prowadzone w pierwszej kolejności na tych właśnie terenach. Szczególny nacisk położono m.in. na zadanie XI programu: „zachowanie i wykorzystanie obiektów dziedzictwa kulturowego”¹⁰, realizowane poprzez następujące działania:

- systematyczną konserwację i adaptację budynków zabytkowych,

- przenoszenie zagrożonych budynków drewnianych na teren parku kulturowego Miasto Tkaczy,
- wpisanie najcenniejszych obiektów do Krajowego Programu Ochrony Zabytków Drewnianych, co zwiększy możliwości ubiegania się o dotacje Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- edukację dzieci, młodzieży i dorosłych mającą na celu ukazanie wartości drewnianej architektury Zgierza i jego dziedzictwa kulturowego¹¹.

Autorzy programu uznali, iż dla skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego Zgierza konieczna może okazać się zmiana stosunków społecznych w rewitalizowanym obszarze, polegająca m.in. na przeniesieniu przynajmniej części lokatorów mieszkań komunalnych znajdujących się w zabytkowych budynkach do innych lokali¹². Jest to najbardziej kontrowersyjny punkt większości programów rewitalizacyjnych, rodzący najwięcej konfliktów, a często decydujący o niepowodzeniu całego przedsięwzięcia. W analizowanym przypadku struktura własnościowa

6. Dom przy ul. Narutowicza 6, prace konserwatorskie, sierpień 2009 r.
6. House in 6 Narutowicza Street, conservation work, August 2009.

7. Dom przy ul. Narutowicza 6, prace konserwatorskie, luty 2010 r.
7. House in 6 Narutowicza Street, conservation work, February 2010.

na tym terenie, w której właścicielem ponad 50 proc. nieruchomości było miasto, przemawiała na korzyść realizatorów programu, zaś od determinacji samych wykonawców zależało prawidłowe i skuteczne wykorzystanie przysługujących im odpowiednich instrumentów prawnych.

Realizacja założeń ochrony

Pierwszy etap programu rewitalizacji objął realizację projektu *Rewitalizacja strefy śródmiejskiej miasta Zgierza*, w którym znalazły się m.in. remonty konserwatorskie dwóch domów tkaczy przy ul. Narutowicza oraz odbudowa zabytkowego domu tkacza przy ul. Rembowskiego. Na wykonanie tych prac miasto uzyskało w kwietniu 2006 r. dofinansowanie w wysokości 2 446 990 zł z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (74 proc. wartości projektu) oraz w wysokości 330 674 zł z krajowych środków

publicznych będących w dyspozycji Ministerstwa Gospodarki i Pracy (10 proc. wartości projektu)¹³. Po przeprowadzeniu zaplanowanych prac wyremontowane zabytkowe drewniane budynki otrzymały częściowo nowe przeznaczenie: w jednym z nich znalazło się Centrum Kultury Dziecka, zaś dwa pozostałe, obok dotychczasowej funkcji mieszkalnej, stały się siedzibami organizacji społecznych, punktu informacyjnego i lokalnych stowarzyszeń.

Projekt *Rewitalizacja strefy śródmiejskiej miasta Zgierza*, po zrealizowaniu i rozliczeniu, uutorował drogę dla dalszych przedsięwzięć, dotyczących już teraz wyłącznie parku kulturowego. Kolejny projekt – *Rewitalizacja i rozwój historycznego kompleksu architektury drewnianej miasta Zgierza*, opracowany przez Arkadiusza Bogusławskiego, pełnomocnika prezydenta miasta ds. rozwoju miasta Zgierza, uzyskał w grudniu 2008 r. dofinansowanie w ramach Mechanizmu Finansowego Europejskiego

Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego na rewitalizację zabytków, w wysokości 1 352 719 euro (5 400 000 zł). Partnerami miasta w realizacji projektu miały stać się instytucje norweskie: fundacja naukowa Sintef, miasto Trondheim, Uniwersytet Techniczny w Trondheim – z uwagi na doświadczenie Norwegów w rewitalizacji budownictwa drewnianego, opartej na założeniu, iż ratowanie polega na przywróceniu go społeczeństwu poprzez nadanie nowych funkcji – oraz Katedra Fizyki Budowli Politechniki Łódzkiej. Projekt opracowany został zgodnie z założeniami nowoczesnego ratowania zabytków architektury drewnianej, przy użyciu zaawansowanych metod, w sposób w najwyższym stopniu profesjonalny. Efektem prowadzonych prac ma być przywrócenie historycznej zabudowy okolic Nowego Rynku (obecnie placu Kilińskiego) i odtworzenie XIX-wiecznego charakteru miejsca. Osiągnięciu tego celu służyć mają następujące działania: przygotowanie infrastruktury technicznej, translokacja na teren parku kulturowego trzech wytypowanych domów tkaczy znajdujących się poza jego granicami, zagospodarowanie otoczenia, odtworzenie historycznej nawierzchni ulic Szczęśliwej (obecnie Narutowicza) i Średniej (obecnie Rembowskiego) oraz elementów małej architektury, modernizacja budynków i przystosowanie ich do nowych funkcji (Centrum Konserwacji Drewna, Dom Turysty, zarząd parku kulturowego). Część pozyskanych funduszy przeznaczona została na szeroko zakrojone badania naukowe i stworzenie metodologii konserwacji zgierskich drewnianych budynków mieszkalnych, jak również na nowoczesną promocję projektu. Oprócz tablic informacyjnych na miejscu oraz artykułów w prasie promocji służyć ma uruchomiona strona internetowa¹⁴, dostarczająca bieżących, stale aktualizowanych informacji na temat postępu prac oraz umożliwiająca ich śledzenie dzięki monitorującym je kamerom. Autorzy projektu zorganizowali także konferencję naukową „Rewitalizacja kompleksu budownictwa drewnianego – możliwości rozwoju społecznego, kulturalnego i gospodarczego. Zgierz 2009”, której tematem była m.in. prezentacja projektu i promocja metod konserwacji i adaptacji dóbr kultury dla potrzeb współczesnego społeczeństwa¹⁵.

Projekt stanowi część szerszego programu kulturowego, który w niedalekiej przyszłości ma zapewnić odnowę całego obszaru parku kulturowego, uratować kilkadziesiąt domów tkaczy (remont na miejscu oraz translokacja spoza granic parku) i przekształcić

centrum Zgierza z zaniedbanego terenu mieszkalnictwa komunalnego na centrum kultury, czyniąc je atrakcją turystyczną i miejscem dalszych inwestycji dla podmiotów spoza sektora samorządowego. Twórcy projektu mają nadzieję wykorzystać instytucję parku kulturowego „nie w kierunku tworzenia skansenów, ale wykorzystania zabytków dla celów rozwoju kultury, turystyki i gospodarki”¹⁶.

Realizacji powyższego celu mają służyć instytucje umiejscowione w granicach Miasta Tkaczy. Planowane Centrum Konserwacji Drewna pełnić ma istotną rolę „warsztatu naprawczego” dla budynków rewitalizowanego obszaru, promując jednocześnie ideę odtwarzania historycznych obiektów i elementów drewnianych, a także prowadzić będzie szkolenia dla bezrobotnych, ucząc ich wymierających, tradycyjnych zawodów, które to umiejętności mogą być wykorzystane dla realizacji zadań parku w przyszłości. Organ zarządzający parkiem, obok pracy biurowej, prowadzić będzie nowoczesne „muzeum miejsca”, prezentujące osiągnięcia rewitalizacji oraz promujące „zmianę sposobu myślenia o zabytkach, kulturze miasta i kulturze w mieście”¹⁷. Do końca 2009 r. dwa z trzech budynków zostały w całości przeniesione na działki przy ul. Rembowskiego 1 i przy ul. Narutowicza 6 oraz odtworzone w formie zewnętrznej, co umożliwi prowadzenie dalszych prac we wnętrzach. Ocena efektu tych ambitnych zamierzeń będzie możliwa po sfinalizowaniu projektu, jego rozliczeniu i pewnym okresie funkcjonowania planowanych instytucji.

W ramach prac przygotowawczych do realizacji zasadniczego projektu rewitalizacyjnego w 2007 r. w Regionalnym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków w Łodzi opracowany został plan ochrony parku kulturowego. Dokument ten, stanowiący w myśl ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami istotny dla działań ochronnych prokonserwatorski akt programowo-przestrzenny, był także niezbędny dla opracowania dokumentacji budowlanej budynków i dróg na terenie Miasta Tkaczy w procesie przygotowań do realizacji projektów rewitalizacyjnych. Opracowanie nie zostało na razie przyjęte przez Radę Miasta Zgierza i w konsekwencji nie stało się oficjalnym dokumentem, za co winić należy przewlekłość urzędowych procedur.

Plan ochrony został przygotowany zgodnie z wytycznymi zawartymi w *Zasadach tworzenia parku kulturowego, zarządzania nim oraz sporządzania planu jego ochrony*¹⁸ i określa przedmiot, zakres i zasady ochrony parku kulturowego Miasto Tkaczy,

8. Dom tkacza przeniesiony z ul. Dubois 7 na ul. Rembowskiego 1 i pokryty dachówką, luty 2010 r.

8. Weaver's house transferred from 7 Dubois Street to 1 Rembowskiego Street, covered with roof tiles, February 2010.

przedstawione w formie opracowania planistycznego z analizami historyczno-architektonicznymi oraz wnioskami konserwatorskimi. Na opracowanie składa się tekst, plansze zawierające analizy urbanistyczne oraz zestaw ilustracji archiwalnych i współczesnych¹⁹.

Istotnym elementem opracowania jest określenie celów i kierunków działań na obszarze parku kulturowego. Twórcy planu, po dokonaniu oceny stanu i kondycji środowiska kulturowego, wyciągnęli następujące wnioski:

- stan uporządkowania terenu parku nie odpowiada jego randze w przestrzeni miasta;
- obiekty historyczne są w średnim lub złym stanie technicznym;
- nowe elementy zabudowy (w tym powstałe w procesie „wymiany zabudowy”), o z reguły nieatrakcyjnej formie architektonicznej, nie wpływają na podniesienie walorów terenu;

- stan techniczny nawierzchni jezdni oraz chodników wymaga podjęcia pilnych prac remontowych i rewaloryzacyjnych.

Wnioski te dały podstawę do sformułowania strategicznych celów ochrony środowiska kulturowego na terenie parku, wśród których wskazano przede wszystkim na konieczność podniesienia jakości zagospodarowania chronionego obszaru, poprawy kondycji zabudowy historycznej, poprawy warunków użytkowania obiektów historycznych oraz podniesienia jakości przestrzeni publicznej. Podkreślono, iż działania na terenie parku „powinny mieć na celu ochronę charakteru XIX-wiecznej przestrzeni historycznej, lecz równocześnie nawiązywać do współczesnych potrzeb adaptowania obszaru w tkance miasta”²⁰. Oprócz zachowania dziedzictwa kulturowego Zgierza władze parku, wspierane przez władze miasta, mają podejmować działania zmierzające do promocji historycznej dzielnicy jako produktu

turystycznego, przywrócenia jej funkcji centralnych, kształtowania pozytywnego wizerunku, podwyższenia jakości życia mieszkańców oraz zmniejszenia poziomu bezrobocia.

Jak widać, w podobny sposób sformułowane zostały cele programu rewitalizacji przyjętego przez miasto w 2004 r. oraz założenia omawianych wcześniej szczegółowych projektów, w których oprócz funkcji ochronnej działań na rzecz dziedzictwa Zgierza podkreśla się konieczność przywrócenia tego dziedzictwa współczesnemu społeczeństwu i wykorzystania historycznej wartości na rzecz rozwoju wspólnoty, m.in. przez zwiększenie atrakcyjności obszaru i w konsekwencji podniesienie poziomu życia mieszkańców Zgierza.

Perspektywy rozwoju Miasta Tkaczy

Ustalenia planu ochrony zawierają także wytyczne do zmiany dokumentów planistycznych miasta oraz

wytyczne i wnioski do miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla samego parku, do opracowywania którego przystąpiono już w 2004 r., zgodnie z uchwałą Rady Miasta²¹. Do tej pory miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego nie ma jednak mocy prawnej, co stwarza bardzo trudne warunki działania dla twórców parku. Jak już wskazano na wstępie, do chwili uprawomocnienia się planu wstrzymaniu ulegają postępowania o wydanie decyzji o warunkach zabudowy na danym terenie, w tym wypadku na terenie parku kulturowego. W konsekwencji projekty budowy zastępczych budynków dla mieszkańców drewnianych obiektów, które poddawane są rewitalizacji, pozostać muszą w zawieszeniu do czasu uchwalenia planu zagospodarowania, uniemożliwiając tym samym zmianę sposobu wykorzystania wartościowych budynków zamieszkałych aktualnie przez lokatorów komunalnych i ograniczając działania rewitalizacyjne jedynie do obiektów niezamieszkałych.

9. Ulica Rembowskiego, prace przy translokacji dwóch domów tkaczy z ul. Dąbrowskiego 7 i 9, w głębi widoczny dom przy ul. Rembowskiego 1 przeniesiony z ul. Dubois 7, luty 2010 r.

9. Rembowski Street, the translocation of two weavers' houses from 7 and 9 Dąbrowskiego Street, in the background: a visible house in 1 Rembowski Street, transferred from 7 Dubois Street, February 2010.

10. Dom tkacza przy ul. Narutowicza 12 po remoncie konserwatorskim przeprowadzonym w 2007 r. z funduszy Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, sierpień 2009 r.

10. Weaver's house in 12 Narutowicza Street after conservation conducted in 2007 thanks to funds provided by the Integrated Operational Regional Development Programme, August 2009.

Obserwując całokształt działań władz miasta na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, należy zauważyć, iż mają one charakter kompleksowy i odznaczają się konsekwentnym dążeniem do wykorzystania walorów kulturowych na potrzeby lokalnej wspólnoty samorządowej. Zarówno utworzenie parku kulturowego, stworzenie Lokalnego Programu Rewitalizacji, realizacja projektów rewitalizacyjnych w oparciu o fundusze unijne i „fundusze norweskie”, jak również dokumenty planistyczne decydujące o sposobie zagospodarowania centrum Zgierza – wszystkie te przedsięwzięcia realizowane są zgodnie z założeniami wyartykułowanymi w planie ochrony parku kulturowego, który, chociaż odnosi się bezpośrednio jedynie do fragmentu historycznego centrum, wyznacza jednak filozofię działań dla całego miasta. Niewątpliwym problemem jest przewlekłość procedur, co skutkuje długim oczekiwaniem na uzyskanie zamierzonych efektów. Jeżeli

jednak starania władz miasta przyniosą pozytywne skutki w postaci wypromowania Zgierza jako atrakcji turystycznej – a obserwując postęp prac i determinację miejskich organów władzy, można ze znacznym prawdopodobieństwem założyć, iż tak się właśnie stanie – to park kulturowy Miasto Tkaczy w Zgierzu będzie można traktować jako wzór dla innych polskich parków kulturowych.

*Artykuł jest częścią pracy magisterskiej pt. *Parki kulturowe w Polsce – analiza doświadczeń na wybranych przykładach*, napisanej w Instytucie Historii Sztuki UW w 2009 r. pod kierunkiem prof. dr. hab. Jakuba Lewickiego.

Mgr Joanna Sakowicz, radca prawny, od 2003 r. zatrudniona w organach samorządu terytorialnego w Warszawie. W 2009 r. ukończyła historię sztuki w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego.

Przypisy

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), z mocą obowiązującą od dnia 17 listopada 2003 r.
2. Art. 3 pkt 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
3. Art. 16 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
4. Szerzej na ten temat patrz M. Kaczorowska, *Park kulturowy jako forma ochrony zespołów urbanistycznych Kraków-Zwierzyniec*, „Ochrona Zabytków” 2007, nr 1, s. 101-116.
5. Por. zestawienie zamieszczone na stronie <http://www.kobidz.pl/idm,219,idn,458,lista-parkow-kulturowych-stan-z-15-listopada-2009-r.html> (dostęp 11 stycznia 2010 r.).
6. M. Domińczak, *Park kulturowy jako forma ochrony dziedzictwa przemysłowego?*, [w:] „PRO-REVITA”, *Międzynarodowa Konferencja. Rewitalizacja miast poprzemysłowych – rola dziedzictwa kulturowego*, Łódź 2006, s. 396.
7. Por. M. Domińczak, jw., s. 396.
8. Lokalny Program Rewitalizacji centrum Zgierza – załącznik do uchwały nr XXVI/245/04 Rady Miasta Zgierza z dnia 28 października 2004 r., s. 2.
9. Tamże, s. 2.
10. Tamże, s. 22.
11. Tamże, s. 22.
12. Tamże, s. 28.
13. Umowa nr 559/2004 o dofinansowanie projektu *Rewitalizacja strefy śródmiejskiej miasta Zgierza* została podpisana 7 kwietnia 2006 r. pomiędzy Wojewodą Łódzkim a Gminą Miasto Zgierz.
14. Adres strony: www.miaستotkaczy.pl
15. Konferencja odbyła się w dniach 7-8 października 2009 r.
16. Oficjalna strona projektu *Rewitalizacja i rozwój historycznego kompleksu architektury drewnianej miasta Zgierza*: www.miaستotkaczy.eu/index.php/stronaglowna/index/6#page (dostęp 20 stycznia 2010 r.).
17. Tamże.
18. Dokument opracowany na zlecenie Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie, w ramach współpracy z Instytutem Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej, przekazany wojewódzkim konserwatorom zabytków, dostępny na stronie internetowej KOBiDZ <http://www.kobidz.pl/idm,217,zasady-i-procedury-powolania-parku-kulturowego.html> (dostęp 20 stycznia 2010 r.).
19. *Plan ochrony parku kulturowego Miasto Tkaczy w Zgierzu*, przygotowany przez zespół w składzie: mgr inż. arch. J. Wędrzejewska, mgr A. Lorenc-Karczewska, mgr A. Michalska, dr W. Witkowski, dr Z. Lechowicz, mgr P. Podgarbi, mgr W. Stępień, mgr inż. arch. P. Filipowicz, Łódź 2007, mps w posiadaniu Urzędu Miasta Zgierza.
20. Tamże.
21. Uchwała nr XXII/212/04 Rady Miasta Zgierza z dnia 24 czerwca 2004 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu parku kulturowego Miasto Tkaczy.

THE WEAVERS' TOWN OF ZGIERZ. A CULTURE PARK AS AN INSTRUMENT FOR THE PROTECTION AND REVITALISATION OF THE CULTURAL LANDSCAPE

The Weavers' Town Culture Park of Zgierz was created at the end of 2003 to protect the cultural heritage of Zgierz – historical wooden architecture and a traditional arrangement of urban space – illustrating the history of a clothmakers' settlement dating back to the nineteenth century. The establishment of a culture park was envisaged as part of a wider programme for the revitalisation of the neglected and socially degraded centre of Zgierz and associated efforts to obtain Union and so-called Norwegian funds.

The currently implemented project, entitled *The revitalisation of the development of the historical complex of the wooden architecture of the town of Zgierz*, encompasses the translocation of three

weavers' houses outside the boundary of the park, the modernisation of a single building located within the range of the Weavers' Town and the recreation of the historical surface of Narutowicza Street (formerly: Szczęśliwa Street) and Rembowski Street (formerly: Średnia Street). The purpose of the undertaken work is to restore the historical development of the area of the New Market Square (today: Kilińskiego Square) and the recreation of the nineteenth-century character of this terrain. Together with granting these buildings new functions (cultural, tourist, etc.) the above listed endeavours intend to set up in the centre of Zgierz an attractive tourist highlight, based on the preserved cultural heritage of the site.